

Úvaha o funkčnosti (dekonstrukci) našeho vzdělávacího procesu

Vážení čtenáři Chemických listů,

v poslední době jsme svědci poměrně neutěšených poměrů, a to hned na několika tuzemských univerzitách. Děkani dostávají výpověď, rektori odstupují z funkce bezprostředně po jmenování a etické komise pracují (tak říkají) na plně obrátky¹. V centru tohoto dění je nasnadě si položit otázku, kde tkví příčiny těchto událostí? Úvaha, kterou předkládám, byla nejprve určena pouze mým přátelům a kolegům, ale když mi nejjeden z nich doporučil text publikovat, rozhodl jsem se oslovit redakci časopisu, zda by měla o tento „o hrany neobroušený“ text zájem. Výsledek je v černém na bílém před vámi, nyní ale k věci.

Svět univerzitního vzdělávání zahrnuje tvůrčí činnost, edukační a organizační rámec, ale také politikum. Jde o svět, který je mikrosvětlem pro akademiky (nutně vnitřní princip), ale pro studenty je ideálně cestou ke zdokonalování, nalezení další cesty a posouvání osobních hranic (princip otevřenosti světu). Důsledněji řečeno, studenti „odcházejí“, ale vyučující „zůstávají“. Často se opomíjí, že každá doba ovlivňuje školský proces, a to v obou aspektech, pozitivních i negativních. Válečné konflikty a cenzura jsou externí vlivy, které studenti a jejich učitelé nemohou ovlivnit. Interní demokratické postupy (ono vlastní svědomí) ale v současném modelu moderních univerzit můžeme nejenom ovlivňovat, ale také jej lze kultivovat. Pokud se tomu tak neděje, jde o ztrátu funkčnosti, resp. *dekonstrukci* vzdělávacího procesu? Otázka tedy zní, zda k takovýmto nepříznivým jevům v ČR dochází, či nikoliv. Ponechám na čtenáři, zda se rozhodne uvedené extrapolovat za (sousední) hranice naší země, nebo zda posoudí stav cíleně tuzemského systému vzdělávání.

S přihlédnutím na rozdíly mezi výukou oboru exaktních (necht' žije nejenom chemie) či humanitních (o jejich významu nepochybuji) jsou zde obecné principy dané etickými normami a systémovými kroky, které jsou řečneme plně v našich rukou. Tyto principy etické je třeba cítit a problémy se pokusit identifikovat, zachovat princip čisté odpovědnosti, ale i následného odpuštění, pokud nastane chyba. Srovnání akademického života u nás se světem je klíčem! Na základě takového srovnání, odvozeno od mé osobní zkušenosti, mohu posoudit celý vzdělávací proces. Činím tak s ohledem na skutečně vysoký počet let, které studenti na jednotlivých stupních vzdělávání tráví. Toto vědomí musí nutně každého z nás vést k tomu, že proces vzdělávání je asi vždy *neefektivní*.

Jedním z vnitřních problémů našich univerzit, který se přímo týká vyučujících, je jejich dlouholetá *fixace* na jedno pracoviště. K pohybu (mobilitě) akademiků netřeba nikoho nutit, ale bylo by dobré vytvořit vhodné podmínky pro ty, kteří takto pracovat chtějí. Inhibice tvůrčí práce,

zastavení inovací ve výuce a rozklad sociálních vazeb na pracovišti může být následkem takové fixace u každého z nás. V tomto smyslu jsou vždy náchylnější akademická pracoviště států s nízkým počtem obyvatelstva, jako je Izrael nebo ČR. Na rozdíl od zemí s dobrou populační dynamikou a plnohodnotnou zahraniční výměnou pracovních sil (UK, USA, nebo Čína), kde je mobilita pracovníků zajištěna přirozenými mechanismy². Pohyb pracovníků může mít mnoho forem, kromě klasických zahraničních pobytů jsou to stáže v průmyslu, reciproční zahraniční pobyty, výměnné kurzy mezi AV ČR a univerzitou apod. Ten, kdo není v pohybu, nemůže být svobodný a stagnuje ve svém růstu. Tím, co popisují v tomto odstavci, nemíním často skloňovaný „inbreeding“, ten je spíše konstrukcí, tedy naší neschopností věc správně pojmenovat. Kdo je v pohybu, u toho označení „inbreeding“ dle mého názoru nemá opodstatnění.

Druhým aspektem, který je vhodné posoudit, je struktura celého procesu a princip *kontinua*, tedy návaznosti a dobré *harmonizace* výuky. Uvedeným míním dobré sladěné návaznosti jednotlivých předmětů, zabránění multiplikace předmětů i přednášek mezi ročníky. Studium musí logicky plynout. Toho lze docílit dobrou komunikací mezi garanty předmětů a profesory, kteří vedou jednotlivé kurzy. Dle mého názoru k dobré koordinaci uvedeného musí být využito principu „ze shora dolů“. Ano, takový pokyn a jeho realizaci musí vždy vyslovit a iniciovat vedení jednotlivých fakult nebo vysokých škol. Vedoucí ústavů či kateder jsou v uvedeném částečně omezení, protože musí nebo usilují o (partikulární) ochranu zájmů svých pracovišť. Důraz na *kreativitu* a potlačení deskriptivního způsobu výuky by mělo být tím nejvyšším cílem! V přírodních vědách nebo lékařských oborech studenti v ČR prakticky vůbec nevypracovávají eseje nebo vlastní texty³. Informace a názory tak plynou jednostranně od vyučujícího ke studentům (srovnejte s Francií, Belgií nebo USA). I když jsme v 21. století, školství ustrnulo v rakousko-uherské tradici, vše okořeněno o nejnovější IT edukační (e-learning) nástroje.

Zapojení početné skupiny vyučujících do kurzu, který by mohl kontrolovat jeden kvalitní vyučující (*fragmentace*), je běžné, nicméně diskutabilní, řešení. Tento princip narušeného kontinua mezi předměty a fragmentace předmětů samotných je do jisté míry doménou našeho vysokoškolského vzdělávání. Do protisměru k této fragmentaci jde *hypertrofie* studijních programů a jednotlivých předmětů. Stále vznikají nové a spektrum nově vznikajících oborů a předmětů je až k nevíře. Uvedené spolu jednoznačně souvisí. Z jedné strany delegujeme nové předměty a z druhé strany původní a nosné předměty často poškozujeme, protože je bez návaznosti učí rozmanitá skupina sice odborníků, ale bez didaktického základu a jednotné myšlenkové linie. Z této struktury studijních osnov se jednoznačně vytrácí odpovědnost jednotlivců.

Pokud nechováte důvěru k mým argumentacím, projděte si sylaby a skladbu studijních programů na našich univerzitách.

V neposlední řadě *politikum*, které je sice přirozenou součástí univerzitního prostoru, ale jeho potlačení je vždy primární prerekvizita. Cílem je politikum potlačovat, ale zároveň jej nechat dýchat. Naše akademické prostředí je jednoznačně přesyceno (často ve formě „těkavých a třesutých par“) politickým jednáním. Před diskusí odbornou nebo kompromisem vedoucím k sociálnímu smíru preferujeme nekompromisní politické argumentace a účelová řešení zájmových skupin (často výzkumných center či konsorcií) nebo jednotlivců (řekněme kariérních vědeckých pracovníků), případně jejich kombinací. Integrovat separátní výzkumná centra a specializované pracoviště a infrastruktury do řídicí (pyramidální) struktury univerzit se mnohdy neosvědčila. Vytvářejí vnitřní konkurenci a vždy znevýhodňují jednoho z partnerů. Struktura univerzit se utvářela po staletí. Vklínění těchto, a často (bez kontinua přerozdělení kompetencí) cizorodých subjektů do takové ustanovené struktury univerzity nebo vysoké školy musí vést k problémům. Mnoho věcí podléhá politiku, odbornost a výuková činnost je často až sekundární kritérium. Tento nevyvážený poměr sil nás nikdy nemůže posunout dopředu a asi představuje (a vždy představoval) jednu z brzd rozvoje našeho školství.

Závěrem bych chtěl poznamenat, že popisovaná „dekonstrukce“ určitě nevede ke kolapsu systému, dekonstrukce je vnímána jako věc nefunkční či neefektivní (a doslova infekční) a také plíživá (pomalé a nepozorovatelné změny) pro naše, ale i další generace. Jak byste si tedy na položenou otázku o dekonstrukci odpověděli Vy a jak byste hledali systémová řešení výše popsaných problémů? Vážení přátelé a kolegové, těším se, až s odstupem let budu tento text (kde jsem se vypsal ze svých obav) znovu číst a budu opět posuzovat jeho platnost. Patřím mezi pozitivně smýšlející, a proto doufám, že má úvaha alespoň z části pozbude platnosti či významu.

Jan Vacek

Ústav lékařské chemie a biochemie
Lékařská fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

LITERATURA

1. Dohledej recentně na www.prf.upol.cz nebo na www.af.mendelu.cz, staženo 1. 12. 2022.
2. Gardner S. K.: *Innov. Higher Edu.* 47, 435 (2022).
3. Placette C. L.: *Vesmír 100*, 540 (2021) a materiál doporučený k dalšímu čtení.